

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

На Х редовној седници Наставно-научног већа Филозофског факултета Универзитета у Београду, одржаној 23.02.2023. године, изабрани смо у комисију за оцену и одбрану докторске дисертације кандидаткиње Марије Василић (рођ. Тодоровић), дипломиране социолошкиње (VII-1 степен), под насловом *Изазови развоја паметних градова у Србији*. Након читања и анализе предате дисертације, подносимо Већу следећи

ИЗВЕШТАЈ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Марија Василић (рођ. Тодоровић), рођена је 11.04.1981. у Крагујевцу. Основне академске студије на Одељењу за социологију Филозофског факултета Универзитета у Београду уписала је школске 2005-2006 године, а дипломирала је 2010. године, са просечном оценом 8.79, одбравивши дипломски рад под насловом „Развојне стратегије локалне самоуправе – студија случаја Инђије“. Школске 2010-2011 године уписала се на докторске студије на Одељењу за социологију Филозофског факултета Универзитета у Београду, и све испите положила са просечном оценом 9,0.

Кандидаткиња Марија Василић је у периоду јануар – децембар 2013. године, као и октобар 2014 – јануар 2015. године, обављала послове сарадника односно координатора емпиријског истраживања на потпројекту „Карактеристике територијалног капитала у Србији: структурни и делатни потенцијал“, у саставу пројекта *Изазови нове друштвене интеграције у Србији: концепти и актери*, који је реализовао Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета Универзитета у Београду, евиденциони број 179035. У периоду децембар 2011 - децембар 2012, као и у периоду јануар-септембар 2014, радила је као стручни сарадник у Заводу за проучавање села у Београду, а у периоду фебруар-јун 2015. године била је ангажована, као студент докторских студија, у извођењу наставе на предмету Социологија окружења, у оквиру основних студија социологије на Одељењу за социологију Филозофског факултета. У звање истраживач-сарадник изабрана је 03.05.2018. године на Наставно научно већу Филозофског факултета Универзитета у Београду.

Кандидаткиња је презентовала своје радове на више међународних односно научних конференција од националног значаја. До сада је објавила два рада у домаћим научним часописима и три рада у зборницима радова са научних конференција (два у целини и један у изводу).

Објављени радови:

Тодоровић, Марија. 2014. Концепт „паметног“ града у развоју градова средње величине: неки теоријски и методолошки аспекти, у: Петровић, Мина (прир.), *Структурни и делатни потенцијал локалног развоја*, Београд: Социолошко удружење Србије и Црне Горе, Институт за социолошка истраживања.

Тодоровић, Марија. 2016. Чиниоци друштвених промена на селу у Србији - перспективе за напредак у: *Зборник резимеа реферата XXII Међународни научни скуп „Власински сусрети 2016.“ – Узроци и последице друштвених промена у руралном простору – Шта да се ради на локалном и државном нивоу?*, Београд: Завод за проучавање села, 29. и 30. септембар 2016. године, ЦИП: 316.334.55(497.11)(048); 316.42(497.11)(048)

Тодоровић, Марија. 2017. Стратешко опредељење Србије и владајуће политичке елите, *Политичка Ревивија*, год. (XXIX) XVI, бр. 3, стр. 95 – 108.

Василић, Марија. 2018. Операционализација концепта „паметног“ града на примеру Србије, *Социологија*, Вол. LX, Бр. 2, стр. 518 – 537.

Василић, Марија. 2018. Развој градова у Србији под утицајем синергије „партократске државе и неолибералног капитализма, у: Пешић, Јелена, Бацковућ, Вера и Мирков, Анђелка (прир), *Србија у условима глобалне кризе неолибералног облика капиталистичке регулације*, Београд: Универзитет у Београду – Филозофски факултет, Институт за социолошка истраживања.

Писмени предлог и образложење докторске дисертације под насловом „Изазови развоја паметних градова у Срвији“ одобрени су 18.12.2013. године, на II редовној седници Већа научних области друштвено-хуманистичких наука, а на основу позитивне одлуке Наставно-научног већа Филозофског факултета Универзитета у Београду, донете на VII редовној седници, одржаној 14.11.2013. године.

Завршена дисертација има 124 страна са прилозима и литературом, односно 105 страница основног текста. Дисертација се састоји од шест поглавља, укључујући уводно и закључно. Сва поглавља, осим уводног и закључног, подељена су на више потпоглавља што одговара излагању по издвојеним димензијама истраживане теме као и одабраним приступима у прикупљању података. У раду је коришћена обимна библиографска грађа која броји 171 јединицу литературе, од чега 92 на енглеском језику.

2. Предмет и циљеви дисертације

Предмет докторске дисертације је испитивање могућности развоја градова средње величине у Србији у складу са концептом паметног града. Будући да је концепт паметних градова настао у домену практичне политике, као и да рефлектује доминацију техницистичког приступа одрживом развоју градова и његове економске димензије, предмет докторске дисертације је и концептуално разматрање појма паметних градова из социолошке перспективе. Емпиријски предмет истраживања су градови средње величине у Србији, који би требало да буду носиоци уравнотеженог социо-просторног развоја, како Србије у целини тако и региона или округа као ширих просторних ентита од појединачних

насеља. У складу са неоендогеним приступом развоју недовољно развијених подручја, какви су многи градови средње величине у Србији и њихово непосредно окдружење, општи *циљ докторске дисертације* је да анализира њихове потенцијале и препреке развоју по моделу паметних градова кроз утицаје егзигених и ендогених развојних чинилаца, пратећи кључне димензије овог модела дефинисане у европским истраживањима.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Уже спецификовани истраживачки циљеви докторске дисертације су прецизно развијени и повезани са полазним хипотезама. Први такав циљ је да се на основу расположивих секундарних података утврди редослед градова/општина средње величине у Србији по основу кључних димензија концепта паметног града – економија, становништво, управа, мобилност, квалитет животне средине и услови живота. У складу са овим циљем дефинисана је хипотеза да се позиције градова/општина више разликују по вредностима појединачних димензија него по укупном збиру вредности свих димензија, услед неуједначеног социо-просторног развоја као битног обележја друштва односно територије у Србији.

Други конкретан циљ истраживања је да се на основу квалитативних података добијених истраживањем у четири града средње величине анализирају њихови развојни потенцијали и препреке из актерске перспективе, која је операционализована у складу са концептом паметног града и сродним концептима територијалног капитала односно неоендогеног приступа територијалном развоју. Општа хипотеза изведена из овог циља претпоставља и даље доминантни значај егзогених чинилаца који се у значајној мери испољава као препрека развоја паметног града, јер умањује потенцијале територијалног капитала то јест појачава негативне аспекте ендогених чинилаца уместо да оснажује њихове позитивне карактеристике.

Ова општа хипотеза је спецификована у складу са концептуално одређеним димензијама истраживања и претпостављеним ефектима које изразите социо-просторне неједнакости као и централизовани модел управљања, односно политички капитализам и доминација командне моћи, као обележја егзогених фактора, имају на ставове локалних актера у односу на потенцијале/препреке развоја њихових градова. Прве три изведене хипотезе односе се на претпостављену перцепцију локалних актера у односу на најзначајније развојне чиниоце града, прва, на близину метрополитенског подручја Београда и/или важних инфраструктурних коридора; друга на постојање стратешки важне индустрије за државу; трећа на повољан политички савез локалних са централним нивоом власти. Преостале три изведене хипотезе односе се на перцепцију негативног утицаја изражене централизације моћи одлучивања и политичког капитализма у Србији на активацију ендогених развојних потенцијала града: четврта фокусира искористивост локалног културног капитала, пета социјалног капитала а шеста предузетничког потенцијала локалног становништва.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Садржај дисертације изложен је у шест поглавља. У Уводу је наглашена социолошка релевантност појма „паметног града“ у контексту процеса глобализације и ретериторијализације друштвене моћи односно нове динамике у дистрибуцији регулативне надлежности између локалног нивоа (града), државе и наднационалних ентитета, те промена које наглашавају предузетничку улогу градова и урбане политике као мултискаларне арене регулације. У том оквиру концепт паметног града добија на значају као погодан за праћење сложене међузависности егзогених (националних /наднационалних) подстицаја ендогеним развојним капацитетима градова, међу којима је све наглашенија важност хуманог, социјалног и институционалног капитала. У том смислу, ауторка истиче да је фокус овог концепта стављен на питања да ли град поседује одређене специфичности које је могуће искористити за развој, постоји ли адекватна стратешка визија локалних актера која их препознаје и да ли се адекватно планирају и имплементирају активности које те специфичности претварају у развојне ресурсе, са значајним нагласком на моделу кооперативног управљања градом кроз сарадњу актера различитих сектора и укључивање грађана.

У другом поглављу развија се теоријски, контекстуални и методолошки оквир истраживања. Најпре се појам паметног града ситуира у шире концепте којима се разумевају промене у друштвеном положају савремених градова и урбане политике, као што су регулациона теорија и из ње исходишни концепт предузетничког града. Посебна пажња посвећена је неоендогеној парадигми територијалног развоја која наглашава значај синергије ендогених и егзогених развојних ресурса, као и концепту територијалног капитала, чија је посебност у разумевању узајамности структурних и актерских развојних капацитета. Поред тога, у анализу су укључени и социолошки појмови релевантни за концепт паметног града - социјални капитал и (локална) заједница. Истакнути су недостаци примене концепта паметног града у контексту неолибералног капитализма, који информациону технологију у управљању градом тежи да прикаже као друштвено неутралну упркос фаворизовању интереса крупног капитала односно запостављању суштинске инклузивности и партиципативности грађана. Специфично социјалистичко наслеђе у домену економије, управљања, инфраструктурног развоја, квалитета животне средине, као и изразита неотпорност институција према захтевима неолибералног капитализма, истакнуте су као мањкавости постсоцијалистичког контекста у примени концепта паметног града. Контекстуална анализа посебно се бави особеностима постсоцијалистичке трансформације друштва у Србији, изразитим социо-присторним неједнакостима и неповољним стањем територијалног капитала (на нивоу земље у целини и на нивоу градова), централизованим моделом одлучивања и доминацијом командне моћи, уз ослањање на концепте хибридног односно политичког капитализма и партијског клијентелизма. На крају поглавља, указује се на значај комбиновања квантитативног и квалитативног приступа у проучавању капацитета градова да се развијају по моделу паметног града, што се у наредним поглављима тезе и чини.

Треће поглавље посвећено је реализацији првог циља истраживања односно рангирању

градова средње величине у Србији квантификацијом секундарних извора података. Примењена је Гифингерова опреационализација концепта паметног града, и дат детаљан опис димензија, фактора и индикатора, као и извора података које је овај аутор користио у истраживању 70 градова у 25 земаља Европске Уније. Након табеларног прегледа фактора и индикатора које је могуће применити на доступним подацима у Србији (уз алтернацију неких података, где је то било смислено) и образложења неминовних одступања по основним димензијама (економија, становништво, управа, мобилност, квалитет животне средине и услови живота), те образложења избора градова који су ушли у узорак (градови величине од 40 000 до 80 000 становника), приказани су резултати рангирања. Указано је на предности коришћења више индикатора према концепту паметних градова у односу на методологију коју користи Влада Републике Србије за креирање јединствене листе развијености региона и јединица локалне самоуправе. Потврђена је хипотеза да се позиције градова/општина више разликују по вредностима појединачних димензија него по збиру вредности свих димензија, што такође говори у прилог предности концепта паметног града у пружању диверзификованих оцена територијалног капитала неког града. Битан је и налаз да најбоље рангирани градови, осим на димензији економије, имају високе оцене и на димензијама управљања и становништва, потрђујући значај друштвених односно актерских развојних ресурса.

Четврто поглавље посвећено је анализи студија случаја четири града (Крагујевац, Ужице, Шабац и Нови Пазар), поређењем налаза квантитативне анализе (рангирања) за ове градове и података добијених на основу интервјуа са кључним актерима њиховог развоја (представници локалне самоуправе, важних институција, приватног и цивилног сектора – укупно 58 интервјуа у сва четири града), у чијем је конципирању (за операционализацију димензија паметног града) и извођењу кандидаткиња учествовала у оквиру тима Института за социолошка истраживања, који је истраживање спровео у периоду 2013-2015 година. Основни аналитички кодови у анализи интервјуа прате кључне димензије – факторе мерене при рангирању градова, што је омогућило додатна сазнања о појединим димензијама паметног града у сваком од посматраних градова (поређење квалитативног и квантитативних података по димензијама унутар једног града), као и сагледавање разлика у редоследу градова из перспективе квантитативних односно квалитативних података (поређење квалитативног и квантитативних података по димензијама између градова). Анализа је потврдила општу хипотезу да су, у условима високо централизованог модела управљања и доминације команде (а не кооперативне) моћи, егзогени чиниоци више препрека него подстицај развоју паметног града у кључу неоендогеног развоја, односно потврдила је све изведне хипотезе, указујући да хумани и социјални капитал као и локално предузетништво остају неискоришћени ресурси чак и када локални актери на њих указују као на компаративне предности појединих градова.

У петом поглављу претходна анализа је допуњена ставовима стручњака (13 интервјуа) који се баве развојем градова на централном нивоу – у републичким министарствима и агенцијама, цивилном сектору односно академским институцијама (факултети-институти). Добијени налази потврђују ставове локалних актера односно да се главне препреке у реализацији потенцијала за развој паметних градова налазе у недостатку потребне самосталности градова (локалних актера), како у политичком тако и у економском смислу, јер се релација између централног и локалног нивоа власти доминантно одвија одозго на

доле и кроз политичку патронажу. Такође, указано је и на неискоришћеност хуманог капитала (струке) за стимулацију унутрашњих развојних капацитета градова на свим нивоима, односно на недовољно развијене везе између стручних актера на централном нивоу, као и на релацији централни-локални ниво.

У шестом, закључном поглављу сумирани су основни налази и констатована потврђеност полазних хипотеза. Указано је да неповољни утицај егзогених фактора на потребну аутономију и интегритет локалних актера условљава неадекватност или неискоришћеност ендегених чинилаца кључних за генерисање неоендегеног приступа територијалном развоју друштва у Србији, те да изостаје иницијатива локалне власти кроз мреже сарадње између актера различитих сектора, подршка локалном предузетништву, партиципативност грађана, промовисање хуманог капитала и тд. Посебно је истакнута потреба да се концепт паметних градова разумева у ширем смислу, а не примарно кроз увођење информационе технологије у систем управљања различитим градским функцијама, чиме се појам паметног града везује пре свега за велике односно технолошки најнапредније градове, а запостављају градови средње величине, што је приметна тенденција и у Србији.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Докторска дисертација Марије Василић представља оригиналан научни рад, који приступа концепту паметног града на комплексан начин и афирмише значај социолошког приступа и сазнања за његово адекватно разумевање и имплементацију. На концептуалном нивоу, повезујући појам паметног града са неоендегеним приступом просторном развоју и социолошки релевантним концептима из домена просторне, урбане, економске и политичке социологије дисертација пружа увид у сложену међузависност структурних и делатних аспеката друштвене производње простора. На емпиријском нивоу, применом поступка рангирања градова по моделу развијеном и коришћеном у европским истраживањима указано је да у Србији недостају одговарајући подаци из секундарних извора, као и истраживања која треба да пруже адекватна сазнања за јачање развојних капацитета градова. И концептуално, као и у анализи расположивих података, нагласак је на потребној (а у Србији недостајућој) аутономији и интегритету локалних актера као кључном предуслову да се структурни ресурси неког града конвертују у његове развојне предности. Имајући у виду све израженији развојни раскорак Београда, и донекле Новог Сада и Ниша, у односу на остале градове у Србији, ова докторска дисертација истиче значај истраживања градова средње величине. Упркос начелном препознавању њихове важности за балансирани територијални развој друштва у Србији (кроз стратешка документа), указано је не само да изостају адекватни егзогени подстицаји и потребна синергија егзогених и ендегених чинилаца, већ и да се ометајући ефекти егзогених чинилаца показују као један од највећих изазова развоја градова средње величине у Србији. Остварени резултати дисертације релевантни су не само за концептуално унапређење појма паметног града и прилагођавање његове употребе у научним истраживањима градова у Србији, већ и за истраживања у области практичне (урбане/просторне) политике.

6. Закључак

Дисертација је урађена у складу са одобреном пријавом и испуњава све формалне, садржинске и квалитативне услове постављене нормативним актима и академским обичајима Филозофског факултета и Универзитета у Београду. Кандидаткиња Марија Василић потврдила је квалификованост за научни рад, а својом дисертацијом понудила дело које ће дати допринос научној мисли из области социологије града и просторног планирања.

У складу са анализом понуђеном у овом извештају, дајемо позитивну оцену и сматрамо да су се стекли сви услови да кандидаткиња Марија Василић приступи усменој одбрани своје докторске дисертације. Стога, Комисија предлаже Наставно-научном већу да одобри јавну одбрану докторске дисертације под насловом *Изазови развоја паметних градова у Србији*, кандидаткиње Марије Василић.

У Београду, 03. 04. 2023.

Чланови Комисије:

др Велимир Шећеров, редовни професор
Универзитет у Београду – Географски факултет

др Слободан Цвејић, редовни професор
Универзитет у Београду - Филозофски факултет

др Вера Бацковић, ванредна професорка
Универзитет у Београду - Филозофски факултет

др Мина Петровић, редовна професорка (менторка)
Универзитет у Београду - Филозофски факултет